

DİYANET

İlmi Dergi Cilt: 37 • Sayı: 4 • Ekim-Kasım-Aralık 2001

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı

*

Üç Ayda Bir Yayınlanır

ISSN 1300-8498 Diyanet İlmi Dergi, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı 1971-

KUR'ÂN'IN FARKLI YORUMLANMASINDA KIRAATLARIN ROLÜ

Prof. Dr. Abdurrahman ÇETİN*

I- GİRİŞ (KIRAATLARIN MENŞEİ VE TARİHÇESİ)

Kur'ân-ı Kerim'in özelliklerinden birisi de kıraatlardır; yani onun bazı kelimelerinin çeşitli şekillerde okunabilme durumudur. Diğer mukaddes kitaplarda bulunmayan bu husus, sadece Kur'ân'a has olan bir özellik ve meziyettir.

Kur'ân-ı Kerim'in Yedi Harf üzere inmesine bağlı olarak¹ kıraatların çeşitli oluşu; Kur'ân okumada kolaylık sağladığı gibi, bazı âyetlerin farklı yorumlanmasına ve bazı hükümlerde çelişki ve zıtlık olmayan değişik anlayışların doğmasına da sebep olmuştur. Makalemizin esas kısmını teşkil eden bu konuya geçmeden önce, Kur'ân'ın ve dolayısıyla onun kıraatlarının teshili ve tarihçesi üzerinde kısaca durulması, konuya bir bütünlük kazandırması açısından gerekli görülmüştür.

Bilindiği gibi Peygamber Efendimiz, (sav), Kıyâmet sûresinde de işaret edildiği üzere² aldığı vahyi derhal bellemiş olurdu. Bu bakımdan Kur'ân'ın ilk hafızı O'dur. Daha sonra Rasûlüllah, bunları vahiy katiplerine yazdırır, ayrıca hangi sûrenin neresine konulacağını da bildirirdi³. Peygamberimiz, âyetler yazıldıktan sonra, varsa, gerekli tashihi yapmak üzere, kâtibe yazdığını okumasını isterdi. Ayrıca O, gelen vahyi erkeklere tebliğ ettiği gibi, kadınlara da tebliğ

* Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

1 "Yedi Harf"; Kur'ân kıraatında kolaylık sağlanmak üzere Yüce Allah tarafından verilmiş bir ruhsat ve rahmettir. Bunun mahiyetini birkaç cümle ile ifade etmek mümkün değildir. Daha geniş bilgi ve kaynak görmek için, "Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf" isimli henüz basılmamış bir çalışmamızın, bir nevi özeti mahiyetinde olan şu makalemize bakılabilir: 'Kur'ân-ı Kerim'in indirildiği Yedi Harf, İslâmî Araştırmalar Dergisi, C. 1, sayı:3, s.71-88, Ankara-1987.

2 Kıyamet 75/16-17.

3 Buhârî, *Fedâilu'l-Kur'ân*, 4; Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-Vecîz*, s. 33.

ederdi.⁴

Hız. Peygamber, her sene Ramazan ayında, o zamana kadar vahyedilen bütün Kur'ân'ı Cebraîl ile mukabele ederdi. "Arza" denilen bu uygulama, Peygamberimizin vefatından önceki Ramazan'da ise iki defa gerçekleşmiştir.⁵

Rasûlüllah hayatta iken, ashâbın çoğu kendi durumlarına göre Kur'ân'ı ya tamamen veya bir kısmını ezberlemiş durumda idiler. Böylece Kelâmullah, hem yazı ile levha ve sayfalarda, hem de hafızalarda muhafaza altına alınmıştır.

Rasûlüllah, Kur'ân öğrenilmesine ve öğretilmesine apayrı bir önem vermişti. Gerek hadisleri ve gerekse davranışlarıyla, müslümanları Kur'ân öğrenmeye teşvik ediyor ve bunun üzerinde titizlikle duruyordu. O'nun bir süre, kendisinden hadis yazılmasına izin vermemesi de, bu konuya verdiği önemin açık delilidir.

Peygamberimiz daha Mekke'de iken ashâbdan Erkâm'ın evinde bizzat Kur'ân öğretimine başlamıştı. Aynı şekilde hicret etmeden iki yıl önce, birinci Akabe bey'atini (Nisan 620) müteakip, Mus'ab b. Umeyr'i, Evs ve Hazrec kabilelerinden müslüman olanlara Kur'ân öğretmek üzere Medine'ye göndermişti.⁶ Hicretten sonra da Peygamber Mescidi "dâru'l-kurrâ" gibi kullanılmış; burası her müslümana açık bir mektep halinde Kur'ân'ı öğrenen ve öğretenlerle dolup taşmıştı. Keza hicrî 2. yılda Mehreme b. Nevfel'in evinde Dâru'l-Kurrâ adını taşıyan bir Kur'ân mektebi tesis olunmuştu⁷. Bundan başka, yine Hız. Peygamber devrinde Medine'de, okul görevi de gören dokuz mescidin mevcudiyetinden bahsedilmektedir⁸.

Bu çalışmalar sadece Medine'ye münhasır kalmamış, diğer beldelerde de devam ettirilmiştir. Muâz b. Cebel ve sonra, İbn Abbas Mekke'de, İbn Mesûd Kûfe'de, Ebû Musa el-Eş'arî Basra'da, Fbu'd-Derdâ Şam'da, müslümanlara Kur'ân öğretmişlerdir⁹.

Taberî 11. hicrî yılın olaylarını anlatırken, Rasûlüllah'ın, Muâz b. Cebel'i Yemen'e gönderdiğini ve Muâz'ın köy köy gezerek oralarda mektepler kurup yönettiğini kaydetmiştir¹⁰.

Peygamberimiz zamanında hem dini ta'lîm hem de Kur'ân öğretmek üzere bir çok sahâbî Medîne dışındaki beldelerde görevlendirilmişti. Bu iş, Hız. Ebû Bekr, Hız. Ömer ve Hız. Osman dönemlerinde de artarak devam etmiştir.

4 İbn İshâk, *Sîret trc*, s. 203; Hamîdullah, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, s. 43.

5 Buhârî, *Fedâilu'l-Kur'ân*, 7; Müslim, *Mesâcid*, 289.

6 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 118.

7 Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, II, 77.

8 Hamîdullah, *age.* ve yer.

9 Ahmed Emin, *Fecru'l-İslâm*, s. 173, 184, 189.

10 Hamîdullah, *Hadis Tarihi*, s. 23.

Hız. Ebû Bekr devrinde, Rasûlüllah zamanında yazılan sayfaların, bir kitap haline getirilmesi gereği duyulmuş ve Zeyd b. Sabit başkanlığında kurulan bir komisyon tarafından bu "*sahîfeler*" bir araya getirilip düzenlenerek cem' edilmiş, adına el-Mushaf denilmiş ve Halîfe'ye teslim edilmiştir. Daha sonra bu resmî Mushaf, ikinci Halîfe Hız. Ömer'e, onun vefatından sonra da, Peygamberimizin zevcesi, Hız. Ömer'in kızı Hafsa'ya intikal etmiştir¹¹.

Hız. Osman zamanında da yine Zeyd b. Sâbit başkanlığında bir komisyon tarafından Mushaf'ın istinsâhı gerçekleştirilmiştir. Bu komisyon, Hız. Ebû Bekr devrinde toplanan ve Hız. Hafsa'da bulunan Mushaf'ı esas alarak birkaç nüsha daha yazmıştır. Kur'ân'ın asıl indiği lehçe olan Kureyş lehçesi esas alınarak yazılan bu mushaflar, birisi Medine'de bırakılmak üzere Mekke, Küfe, Basra, Şam, Yemen ve Bahreyn'e gönderilmiştir¹². Bu nüshalarda Kureyş lehçesi esas alınmakla birlikte, müslümanlar arasında yaygın olan ve daha sonra mütevâtîr kıraatlar bünyesinde yaşayacak olan vecihler de muhafaza edilmiştir.

Bu Mushaflarla birlikte belirli merkezlere Kur'ân öğretmenleri de gönderilmiştir. Bu cümleden olarak Medine'de Zeyd b. Sabit, Mekke'de Abdullah b. Sâib, Şam'da Muğîre b. Şihâb, Küfe'de Ebû Abdîrrahman es-Sülemî ve Basra'da Âmir b. Abdilkays görevlendirilmiştir¹³.

Ashâb-ı kiram, Peygamberimizden öğrendikleri şekilde, daha sonra gelen nesle (tâbiûn) Kur'ân'ı ve kıraatını öğretmişlerdir. Aynı şekilde onlar da kendilerinden sonraki kuşaklara aktarmışlardır.

İşte böyle bir tarihi akış içerisinde, İslâm beldelerinde kurrâdan bazıları kıraat ilmindeki derinlikleri ve uzmanlıkları, güvenilirlikleri, dindarlıkları ve kıraatlarla olan yoğun meşguliyetleri.. gibi sebeplerle, diğerlerine göre buldukları bölgede daha meşhur olmuşlar; halk onları bu konuda önder saymış ve onlardan öğrendikleri bu kıraatları da yine onlara nisbet etmeye başlamıştır.

İbnü'l-Cezerî (833/1429)'nin de dediği gibi kıraatların bu imamlara nisbet edilmesi; onların o kıraatı en çok zabteden, en çok okuyan ve okutan, ona en çok yönelip ilgilenen kimseler olmasındandır. O imam, o kıraatı tercih etmiş, ona devam etmiş, nihayet onunla tanınmış ve meşhur olmuş ve bu kıraat kendisinden alınır olmuştur. Bu bakımdan o kıraat, başkasına değil de ona izafe edilmiştir. Ancak bu izafet ve nisbet, onun o kıraatı tercih edip ona devam ettiğini ifade eden izafettir; yoksa onun kendi îcâdı, re'y ve ictihadı mânâsına gelmez¹⁴.

Başlangıçta hâfızlar ve kıraat imamları tarafından ağızdan ağıza, hocadan talebeye şifahî olarak nakledilen kıraatlar, zamanla kitaplarda toplanmaya başlanmış; böylece, ortaya çıkabilecek karışıklık ve disiplinsizlik, ilk dönemler-

11 Buhârî, *Fedâilu'l-Kur'ân*, 3.

12 Dâni, *el-Mukni*, s. 9; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 7.

13 Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 1,403-404.

14 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 52.

den itibaren önlenmeye çalışılmıştır. Bu konudaki çalışmalar, tabîler devri sonlarında başlamıştır. Kıraat vecihlerini ilk araştıran, sahîh ve şaz kıraatları inceleyen ve bunların isnadlarından ilk söz eden şahsın Harun b. Musa (170/786) olduğu¹⁵; bu konudaki ilk eseri de Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm (224/828)'in yazdığı nakledilmektedir¹⁶. Ancak, bu müelliften daha önce kıraat imamlarından Ebû Amr (154/774), Hamze (156/772) ve Kisâî (189/805) tarafından bu ilme dair bazı eserler yazılmıştır¹⁷. Bundan sonraki yıllarda ve günümüze kadar gelen zaman sürecinde, bu alanda binlerce eser yazılmıştır.¹⁸ Kıraatlar konusunda, zamanının ünlü bilginlerinden olan Ebû Bekr b. Mücâhid (324/935). hicrî 300 yılı civarında, Kitâbü's-Seb 'a isimli eseriyle kıraatları yedi'ye tahsis etmiş ve onun bu tasnifi kabul görerek, Kıraat-ı Seb 'a (Yedi Kıraat: Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamze ve Kisâî kıraatları) tesbit edilmiştir.

Yine aynı asırda yaşayan Ebû Bekr Ahmed b. Huseyn b. Mihrân el-İsbehânî en-Nisâbü'rî (381/992)¹⁹, *el-Ğâye fi'l-Kırââtî'l-Aşr* adlı eseriyle bu Yedi Kıraat'a üç kıraat (Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefü'l-Âşir kıraatları) ilave ederek Kıraat-ı Aşera'yı bir araya getirmiştir.²⁰ Onun bu eseri, İbnü'l-Cezerî'nin de kaynakları arasında yer almaktadır²¹.

İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırââtî'l-Aşr* isimli eserinde, bu üç kıraatın da aynen *Yedi Kıraat'ta* olduğu gibi meşhur ve sahih olduğunu izah etmiş²² ve böylece On Kıraat, müslümanlar tarafından benimsenip meşhur olmuştur.

Bundan sonraki kısımda isimleri sık sık geçecek olan bu on Kıraat'ın imamları ile, onlardan bu kıraatları nakleden meşhur ikişer râvîsinin isimleri şöyledir:

1- Nâfi' b. Abdirrahman (169/785). Râvîleri: İsâ b. Mina (Kâlûn) (220/835), Osman b. Saîd (Verş) (197/812).

2- Abdullah b. Kesîr (120/738). Râvîleri: Ahmed b. Muhammed el-Bezzî (250/864), Muhammed b. Abdirrahman (Kunbül) (291/903).

3- Ebû Amr b. el-Alâ el-Basrî (Zebbân b. Ammâr) (154/771). Râvîleri: Hafs b. Ömer ed-Dûrî (240/854), Salih b. Ziyâd es-Sûsî (261/874).

4- Abdullah b. Âmir (118/736). Râvîleri: Hişâm b. Ammâr (254/868), Abdullah b. Ahmed b. Bişr b. Zekvân (242/856).

15 Râfî, *l'câzu'l-Kur'ân*, s. 53.

16 İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, I, 35, İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 34; Süyûtî, *el-İtkân*, I, 73.

17 Bkz: Abdurrahman Çetin, *Kıraat ve Tecvid İlimleri Bibliyografyası*, U.Ü.I.F. Dergisi, c. 2, sayfa, 310.

18 Bu ilimle ilgili eserler hakkında bkz. A.Çetin, *Ebû Amr ed-Dâni*, s. 12-40; ayrıca bir önceki makalemize de bakılabilir.

19 Hayatı hakkında bkz: İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, 1, 49-50.

20 Ali Eroğlu, "İbn Mihrân en-Nisâbü'rî", DİA, XX, 199.

21 Bkz: İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 89.

22 İbnü'l-Cezerî, *age*, 1,41-46.

5- Ebû Bekr Âsım b. Behdele (127/744). Râvîleri: Ebû Bekr Şu'be b. Ayyaş (193/808), Hafs b. Süleyman (180/796).

6- Hamzetü'bnü Habîb (156/773). Râvîleri: Halef b. Hişâm (229/843), Hallâd b. Hâlid (220/835).

7- Ali b. Hamze el-Kisâî (189/805). Râvîleri: Ebu'l-Hâris Leys b. Hâlid (240/854), Hafs b. Ömer ed-Dûrî (240/854).

8- Ebû Ca'fer Yezid b. el-Ka'ka'(132/749). Râvîleri: İsa b. Verdân (160/776), Süleyman b. Cemmâz (170/786).

9- Ya'kûb b. İshâk el-Hadramî (205/820). Râvîleri: Muhammed b. Mütevekkil (Ruveys) (238/852), Ravh b. Abdilmü'min (235/849).

10- Halefü'l-Âşir (Halef b. Hişâm) (229/834). Râvîleri: İshak b. İbrahim (286/889), İdris b. Abdilkerîm (292/904).

Kıraatlar, Kur'ân'ın muhafazasında müslümanların ne kadar titiz ve gayretli olduklarının da bir göstergesidir. Çünkü müslümanlar, Kitaplarını hareke hareke, harf harf, kelime kelime, âyet âyet, sûre sûre incelemişlerdir. Her bir harfin nasıl okunması gerektiğini, kelimelerin imlâ şeklini ve telâffuzlarını, med ölçülerini, imâle, teshil, işmâm vb. en ince ayrıntılarına varıncaya kadar tesbit etmişler, bu konuda müstakil yüzlerce eser yazmışlar ve ayrıca şifahî olarak nesilden nesile uygulamalı bir şekilde birbirlerine aktarmışlardır. Her bir asırda binlerce insan sırf bu işle meşgul olmuştur. Kur'ân'ın diğer mukaddes kitaplardan üstünlüğünü gösteren özelliklerinden birisi de kıraatlardır. Çünkü başka hiç bir kitap üzerinde böyle kelime kelime, harf harf durulmuş değildir. Bu bakımdan Kur'ân'ın indirildiği günden bu güne kadar, Kur'ân'a bu yönde hizmet edenleri de hayırla anmak ve onların izinden gidecek nesiller yetiştirmek görevimiz olmalıdır²³.

II- KUR'ÂN'IN FARKLI YORUMLANMASINA TESİR EDEN KIRAAT ÖRNEKLERİ

Makalemizin bu bölümünde, Kur'ân'dan farklı anlamlar çıkarılmasına vesile olan kıraatlardan örnekler vereceğiz. Daha geniş bir çalışmamızdan derlediğimiz bu örnekler incelenince görülecektir ki; kıraatlar, Kur'ân'ın tefsirinde birçok yararlar sağlamıştır.

Kıraatlarla sağlanan vecihler sebebiyle, Kur'ân daha mûciz ve muhtasar hale gelmiş, belagat ve îcâzın doruğuna ulaşmıştır. Böylece her kıraat, bir âyet mertebesinde olmuş; aynı kelime ile değişik mânâlar elde etmek mümkün olmuştur. Bazı müphem kelimeler, kapalı ifadeler, kıraatlar sayesinde vuzuha kavuşmuştur. Aynı şekilde kıraatlar, bazı âyetlerin yorumlanmasında ve bazı hükümlerde çelişki ve zıtlık olmayan değişik anlayışların doğmasına da sebep olmuştur. Böylece hem Kur'ân'ın okunuşunda farklı ve zengin çeşniler ortaya

²³ Kıraatların faydalan hakkında bkz: *Ibnü'l-Czerî, en-Neşr*, 1, 52-59.

çıkması; hem de engin ve içice mânâlar ifade eden Kur'ân-ı Kerîm'in anlamı daha da zenginleşmiş, çoğalmış ve her devirde ve her seviyedeki insanların her birinin farklı farklı lezzet aldıkları, yararlandıkları ilâhî bir sofraya ve hazine olmuştur.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

A)

مَا لِكَ يَوْمَ الدِّينِ

"Din Gününün sahibi" (Fatiha 1/4).

Din günü; âhîret günü, ceza ve hesap günü; iyi ve kötü olarak yapılan bütün işlerin (iyilere mükâfat, kötülere ceza, azab olarak) karşılığını verme günü, zamanı demektir. Bu ifade, şu âyetlerle de açıklanmıştır: "İyiler muhakkak cennette (nimet içinde), kötüler de cehennemdedir. *Din gününde* oraya girerler. Onlar oradan bir daha ayrılmazlar. *Din günü nedir bilir misin? Din gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin? O gün, kimsenin kimseye yardım edemeyeceği bir gündür. O gün emir, Allah'a aittir*" (İnfitâr 82/13-19).

Yukarıda metni ve meali kaydedilen âyette geçen (ملك) kelimesi On Kıraat İmamından Asım, Kisâî, Ya'kûb ve Halefû'l-Âşîr tarafından elif ile "*mâliki*" tarzında; Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Hamze ve Ebû Ca'fer tarafından da elif'siz "*meliki*" şeklinde okunmuştur.²⁴

Mâlik; milk mastarından ism-i fail olup, malı elinde bulunduran; sahip olduğu mülkte dilediği gibi tasarrufta bulunan anlamına gelir. *Melik* ise; mülk mastarından sıfat-ı müşebbehe olup hükümdar, kuvvet ve otorite sahibi, insanlar üzerinde her bakımdan tasarruf sahibi demektir²⁵. Her iki kelime de "kuvvet" mânâsında müsterektir²⁶.

Mâlik ile melik'in hangisinin daha kapsamlı olduğunda ihtilâf edilmiştir. Bir görüşe göre melik daha umûmîdir; çünkü her mâlik melik değildir, fakat her melik mâliktir. Bir kimse mal, mülk., gibi bazı şeylere mâlik olabilir, ama *melik/ hükümdar olamaz. Oysa melik*, yani hükümdar daha üstündür; pek çok hak ve yetkilere mâliktir. Diğer bir görüşe göre ise, *mâlik* daha geneldir; çünkü eşyanın mâliki, insanların *meliki* olur. "Allah her şeyin mâlikidir" denilir de, "her şeyin melikidir" denilmez²⁷. Allah için düşünülürse, *mâlik* olan, *mülkîn* de sahibi demektir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Yüce Allah için hem "*mâlik*" قُلِ اللّٰهُمَّ مَا لِكَ الْمَلِكِ (Âlü İmrân 3/26), hem de "*melik*" الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ (Mü'minûn 23/116), فَتَعَالَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ

24 Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teyzir*, s.18; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1,270.

25 Râğîb İsfehânî, *el-Müfredât*, s.472; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I,56; Kâdî Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, 1,8.

26 Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I,92.

27 Taberî, *Câmiu'l-Beyân(Tefsir)*, I,65; Mâverdî, *en-Nüketü ve'l-Uyûn*, s.56; EbûZür'a, *Huccetü'l-Kırâât*, s.77; Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil*, I,40; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Veciz*, I,66; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb (Tefsir-i Kebir)*, II,59; Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, I,137; Ebû Hayyân, *el-Babru'l-Muhit*, I, 137.

(Haşr) 59/23, Cuma 62/1) kullanılmıştır.

Böylece iki kıraat sayesinde iki mânâ elde edilebilmektedir.

Buna göre birinci mânâ: "Din gününün sahibidir"; İkinci mânâ ise: "Din gününün hükümdarıdır" demek olur.

Gerçekten Yüce Allah, din gününün, âhiretin hem mâliki ve hem de hükümdarıdır. İşte bu iki kıraat sayesinde, bir kelime ile (ملك) böyle geniş mânâlar elde edilebilmektedir.

B) مَا نُنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِئُهَا نَاتٍ بِخَيْرٍ يُغْنِيهَا أَوْ يُلْغِيهَا ...

"Biz, neshettiğimiz veya unutturduğumuz bir âyetin (yerine), ya ondan daha hayırlısını, yahut onun benzerini getiririz... " (Bakara 2/106).

Bu âyette geçen مَا نُنْسَخُ kelimesini, İbn mir'in dışındakiler yukarıda yazıldığı gibi مَا نُنْسَخُ ; İbn Âmir ise مَا نُنْسِئُ şeklinde okumuştur.

Nesh; izâle etmek, gidermek, değiştirmek, nakletmek, bir şeyin yerine başkasını getirmek.. gibi mânâlara gelir. Buradaki mânâsı; yürürlükten kaldırmak, bir âyetin hükmünü başka bir âyetle yürürlükten kaldırmak demektir. Başka bir ifade ile, önceki hükmün yürürlük süresinin sona erdiğini bildirmektir. Ayrıca insah kökünde istinsah anlamı da vardır.

Her iki kıraatın da burada önemli bir mânâ farklılığı doğurmadığı ifade edilmekle birlikte²⁸; İbn Âmir kıraatına göre biraz farklı yorum yapanlar da olmuştur.

مَا نُنْسَخُ şeklindeki okuyuşa göre mânâ, başlıkta yazıldığı gibi: "Biz bir âyeti neshedersek"; مَا نُنْسِئُ tarzındaki okuyuşa göre ise: "(Ey Peygamber!) Biz bir âyeti sana neshettirirsek", "Bir âyetin neshini sana emredersek" demektir²⁹. Yahut "biz bir âyetin hükmünü neshettirirsek, yani Rasûlümüzün sünnetiyle neshettirirsek" şeklinde de anlaşılmıştır³⁰.

Aynı âyette görülen diğer bir kıraat farklılığı da şudur:

أَوْ نُنْسِئُهَا lâfzını İbn Kesîr ve Ebû Amr أَوْ نُنْسِئُهَا ; Nâfi', İbn Âmir, Asım, Hamze, Kisâî, Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefü'l-Âşir ise أَوْ نُنْسِئُهَا şeklinde okumuşlardır³¹.

نَسِيَ kökünden أَوْ نُنْسِئُهَا kıraatıyla "unutturmak" anlamı; نَسِيَ kökünden

28 Râzî, *age*, III, 226.

29 Ebû Zûr'a, *age*, s.109.

30 Elmalılı, *age*, 1,462.

31 Dâni, *age*, s.76; İbnü'l-Cezerî, *age*, II, 220.

أَوْتَسَّأَهَا kıraatıyla da "tehir etmek, ertelemek" mânâsı anlaşılır³².

Bu durumda أَوْتَسَّأَهَا kıraatına göre mânâ: "Biz, neshettiğimiz veya unuttuğumuz bir âyetin yerine, ya ondan hayırlısını, yahut onun benzerini getiririz"; أَوْتَسَّأَهَا kıraatına göre ise: "Biz, neshettiğimiz veya ertelediğimiz bir âyetin yerine, ya ondan hayırlısını, ya da onun gibisini getiririz", şeklinde anlaşılır.

Süleyman Ateş'in de işaret ettiği gibi, bu ikinci kıraattan anlaşıldığına göre; neshedilen âyetin hükmü, bir bakıma ortadan kaldırılmamakta, başka bir zamana ertelenmektedir. O hükmü gerektiren şartlar doğunca tekrar o hüküm tatbik edilecektir. Meselâ: "Nereye yönelerseniz Allah'ın vechi oradadır" (Bakara 2/115) âyeti, "yüzünü Mescid-i Haram'a çevir" (Bakara 2/144) âyetiyle neshedilmiştir. Fakat birinci âyetin hükmü tamamen ortadan kaldırılmış değil, tatbikini gerekli kılan şartların doğmasına ertelenmiştir. Kiblenin bilinmediği şartlar doğunca, "nereye yönelerseniz Allah'ın vechi oradadır" âyetinin hükmü uyarınca, kible olduğu tahmin edilen tarafa dönülüp namaz kılınabilir. Demek ki mensuh (hükmü yürürlükten kaldırılmış) âyetler, bir bakıma münse' (ertelenmiş) dirler. Onların hükümleri gerekli şartlara ertelenmiştir³³.

C)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

"Ey inananlar! Hep birlikte İslâma girin. Sakın şeytanın peşinden gitmeyin. Çünkü o, sizin apaçık düşmanınızdır" (Bakara 2/208).

Bu âyette bulunan السِّلْمِ kelimesini Nâfi', İbn Kesîr, Kisâî ve Ebû Ca'fer السِّلْمِ; Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamze, Ya'kûb ve Halefü'l-Âşir السِّلْمِ ise şeklinde okumuşlardır.³⁴

Bazılarına göre bu iki kelime aynı anlamdadır³⁵. Bazıları ise, "silm" in, İslâm; "selm" kelimesinin ise sulh, barış, savaşı bırakmak mânâsına geldiğini söylemişlerdir³⁶.

Şu halde السِّلْمِ kıraatına göre mânâ: "Hep birlikte İslâm'a girin, Allah'a teslimiyet gösterin; her zaman müslüman kalmaya devam edin, dînî hükümlere ri-

32 Taberî, *age*, I, 476; Cessâs, *Abkâmü'l-Kur'an*, I, 73; Râğıb, *age*, s. 490-491; Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil*, I, 104; Zemahşerî, *age*, I, 303; İbn Atıyye, *age*, I, 319; Râzî, *age*, III, 226; Kurtubî, *age*, II, 68; Beydâvî, *age*, I, 104; Neşefî, *Medârik*, I, 68; Ebû Hayyân, *age*, I, 343; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 150.

33 Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, I, 214.

34 Dâni, *age* ve yer; İbnü'l-Cezerî, *age* ve yer.

35 Mâverdî, *age*, s. 268; Râzî, *age*, V, 206.

36 Taberî, *age*, II, 328; Mâverdî, *age*, s. 106; Ebû Zür'a, *age*, s. 130; Râğıb, *age*, s. 240; Zemahşerî, *age*, I, 353; İbn Atıyye, *age*, II, 144; Râzî, *age*, V, 206; Kurtubî, *age*, III, 23; Beydâvî, *age*, I, 148; Ebû Hayyân, *age*, II, 120; Fîrûzâbâdî, *Besâir*, III, 254.

âyette gevşeklik göstermeyin, İslâm'ı bir bütün olarak benimseyin, tam müslüman olun"; *إِثْمُ السُّنْمِ* şeklindeki kıraata göre ise "hep birlikte barışa girin" demektir.

Böylece, her iki kıraat sayesinde daha geniş mânâ elde edilmekte ve müminlere İslâm'ı bütünüyle benimseyip bunda sebat etmeleri, sulh ve barış içinde yaşamaları emredilmiş olmaktadır.

D)

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا ...

"Sana şarap ve kumarı soruyorlar. De ki: Her ikisinde de hem büyük bir günah, hem de insanlar için bazı faydalar vardır; ancak her ikisinin de günahı, faydasından büyüktür..." (Bakara 2/219).

İçkinin kesin olarak yasaklandığını bildiren Mâide 5/90-91. âyetlerden önce nâzil olan bu âyetteki *إِثْمٌ كَبِيرٌ* lâfzını, Hamze ve Kisâî *إِثْمٌ كَثِيرٌ* şeklinde; Nâfi', Ibn Kesîr, Ebû Amr, Ibn Âmir, Âsım, Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefû'l-Âşir ise başlıkta yazıldığı gibi okumuşlardır³⁷.

إِثْمٌ كَبِيرٌ kıraatına göre mânâ, "her ikisinde de büyük bir günah vardır";

إِثْمٌ كَثِيرٌ kıraatına göre ise, "her ikisinde de birçok günah vardır" şeklindedir³⁸.

Böylece içkinin, bu iki kıraat sayesinde, bir çok zararı ve sakıncaları olan; hem büyük günahlardan sayılan ve hem de ibadete engel olan, kavgaya, kin ve düşmanlığa sevkeden, sağlığı bozan, kazaları artıran, aile dirliğini zedeleyen.. hasılı bir çok zarara ve günaha vesile olan kötü bir şey olduğu anlaşılır.

E)

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ آذَانٌ فَأَعْتَرِ لُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ

"Sana kadınların ay halini soruyorlar. De ki: O, bir rahatsızlıktır. Bu sebeple ay halinde olan kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şüphesiz Allah levbe edenleri sever ve temizlenenleri sever" (Bakara 2/222).

Yahûdiler, mecûsiler ve câhiliye arapları hayızlı kadından sakınırlar; onun-

37 Dâni, *age* ve yer; Ibnü'l-Cezerî, *age* ve yer.

38 Taberî, *age*, II, 360; Zemahşerî, *age*, I, 356; Ibn Atıyye, *age*, II, 171; Râzî, *age*, VI, 50; Beydâvî, *age*, I, 154; Ebû Hayyân, *age*, II, 157.

la yatmadıkları gibi, birlikte yemek yemez, aynı odada dahi oturmazlardı. Hıristiyanlar ise, bu tutumun tam aksine, hayızlı kadınlarla ilişkide bulunurlardı. İslâmiyet ise, orta yolu benimsemiş; hayızlı kadınla sadece cinsî ilişkiyi yasaklamış, bunun dışında yeme, içme, aynı yatakta uyuma vb. günlük ilişkilerde hiçbir yasaklama getirmemiştir³⁹.

Başlıkta metni ve meâli yazılan âyette geçen *حَتَّى يَطْهُرْنَ* lâfzını, Âsım'ın râvisi Ebû Bekr Şu'be ile Hamze, Kisâî ve Halefû'l-Âşir *حَتَّى يَطْهُرْنَ* şeklinde; Nâfi', İbn Kesir, Ebû Amr, İbn Âmir, Hafs, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb ise *حَتَّى يَطْهُرْنَ* tarzında okumuşlardır⁴⁰.

يَطْهُرْنَ kıraatıyla, hayız kanının kesilmesi; *يَطْهُرْنَ* (aslî *يَطْهُرْنَ*) kıraatıyla da, âdetin bitmesinden sonra gusledilmesi anlaşılır.

Her iki kelimeye birden "hayız kanının kesilmesi" yahut "hayız bitince gusledilmesi" şeklinde aynı mânâyı verenler de vardır. Fakat bazı âlimler *يَطْهُرْنَ* kelimesine hayız kanının kesilmesi, *يَطْهُرْنَ* kelimesine ise gusledilmesi anlamını vermişlerdir⁴¹.

Hanefî mezhebine göre, özü biten kadının, gusletmesine gerek olmadan kocasıyla ilişki kurması caiz; Şafîî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre ise, özü bittikten sonra, kocasıyla ilişkiye girmeden önce kadının gusletmesi (su bulamazsa teyemmüm etmesi) gerekli görülmüştür⁴².

F)

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ بَيْنَ النَّاسِ
فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

"Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, haksız yere peygamberleri öldürenler ve insanlar arasında adaleti emredenleri öldürenlere acı bir azabı haber ver" (Alü İmrân3/21).

Âyette yer alan *وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ* lâfzını İmam Hamze *وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ* şeklinde, diğerleri ise başlıkta yazıldığı gibi okumuştur⁴³.

39 Bkz: Buhârî, *Hayz.* 5; Müslim, *Hayz*, 14 vd.; Ebû Dâvud, *Nikâh*, 46; *Tahâret*. 106; Nesâî, *Tahâret*, 178.

40 Dâni, *age*, s. 80; İbnü'l-Cezerî, *age*, II, 227.

41 Mâverdî, *age*, s. 283; Ebû Hayyân, *Tuhfetü'l-Erib*, s.209.

42 İbn Kuteybe, *Tefsîru Ğaribi'l-Kur'ân*, s. 84; Taberî, *age*, II, 385; Cessâs, *age*, II, 37; Zemahşerî, *age*, I, 361; İbnü'l-Arabî, *Abkâmü'l-Kur'ân*, I,165; İbn Atıyye, *age*, II,180; Râzî, *age*, VI.72; Kurtubî, *age*, III, 88; Beydâvî, *age*, I,156; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhît*, II,168; İbn Kesîr, *age*, I,259; Âlûsî, *Rûhu'l-Meâni*, II, 122; Sâbûnî, *Tefsîru Âyâtü'l-Abkâm*, I, 301-302; Ateş, *age*, I, 385-386.

43 Dâni, *age*. S.87; İbnü'l-Cezerî, *age*. 11,238.

وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ şeklindeki kiraata göre mânâ: "Adaleti emredenleri öldürenler": وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ kiraatına göre ise, "adaleti emredenlerle savaşımlar" demektir⁴⁴.

Görüldüğü gibi her iki kiraatla birlikte daha geniş mânâ elde edilmekte, adaleti emredenleri öldürenler yanında, onlarla mücadele edip savaşımlar da aynı ceza ile uyarılmış olmaktadır.

G) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا ...

"Ey iman edenler! Kadımları miras yoluyla zorla almanız (yahut, onlara zorla vâris olmanız) size helâl değildir..." (Nisa 4/19).

Abdullah b. Abbas'dan rivayet edildiğine göre, İslâmiyetten önceki câhiliye döneminde, evli bir adam ölünce, onun yakınları, ölen kişinin karısı üzerinde hak sahibi idi. İçlerinden birisi isterse, ölenin karısıyla evlenir, yahut kadını başkasıyla evlendirip mehir alır; ya da hiç evlendirmez, evde alıyordu. Onlar, kadın üzerinde, kadının yakınlarından daha çok hak sahibi idiler. İşte bu âyet, bu yanlış uygulamayı ortadan kaldırmak için nazil olmuştur⁴⁵.

Bu âyette geçen كَرْهًا kelimesini Hamze, Kisâî ve Halefü'l-âşir كَرْهًا, Nâfi', Ibn Kesîr, Ebû Amr, Ibn Âmir, Âsım, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb fethalı olarak كَرْهًا şeklinde okumuşlardır⁴⁶.

Bu iki kiraatin da aynı mânâyâ geldiği bildirilmekle birlikte Ibn Abbâs ve Ferrâ, fetha ile okuyuşta ikrah (dışardan zorlama); zamme ile kiraatta ise meşakkat, kişinin zorlama olmadan ve fakat istemeden yaptığı şey anlamına geldiğini bildirmişlerdir⁴⁷.

Böylece bir kiraat ile dış etki; diğer kiraatla da iç tesir gündeme getirilmektedir ki, her iki durum birlikte mütâlâa edilince, kadın aleyhine hiç bir olumsuz baskının bulunmaması gerektiği anlaşılır. Bu ve benzeri âyetlerde, dinimizin, o zamana kadar, gereken saygı gösterilmeyen, ezilip horlanan kadın lehine yaptığı inkılâbı, ona verdiği şeref ve itibarı açıkça görmek mümkündür.

H) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ...

"Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirsekle-

44 Ebû Zür'a, *age*, s. 158; Râzî, *age*, VII, 230.

45 Buhârî, *Tefsîr, Nisâ*, 6. Bu konuda geniş bilgi için bkz: Elmalılı, *age*, II, 1319; Ateş, *age*, II, 233-234.

46 Dâni, *age*, s.95; İbnü'l-Cezerî, *age*, II, 248.

47 Ibn Kuteybe, *age*, s. 122; Ebû Zür'a, *age*, s. 195; Ibn Atıyye, *age*, IV, 59; Râzî, *age*, IX, 10; Beydâvî, *age*, I, 265; Kamhâvî, *Talâinü'l-Beşer*, s. 67.

rinize kadar ellerinizi, başlarınızı meshedip, topuklara kadar ayaklarınızı yıka-
yın... " (Mâide 5/6).

وَأَرْجُلَكُمْ lâfzını Nâfi', Ibn Âmir, Hafs, Kisâi ve Ya'kûb, lam'ın fethiyle وَأَرْجُلَكُمْ şeklinde; Ibn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Bekr Şu'be, Hamze, Ebû Ca'fer ve Halefû'l-Âşir ise kesre ile وَأَرْجُلِكُمْ şeklinde okumuşlardır⁴⁸.

وَأَرْجُلَكُمْ şeklindeki kıraata göre mânâ: "Ayaklarınızı topuklara kadar yıka-
yın"; وَأَرْجُلِكُمْ kıraatına göre ise, "ayaklarınızı topuklara kadar meshedin" şek-
linde anlaşılır⁴⁹.

Ancak وَأَرْجُلِكُمْ şeklindeki bu ikinci kıraatin mucâvere ve tenasübü kelâm kabîlinden olduğu, bu bakımdan فَأَغْسِلُوا 'ye atfetmek gerektiği ve böy-
lece ayakların yıkanmasının îcâb edeceği; sahîh hadislerin de bunu gösterdiği;
'ya atfederek "mesh" anlamı verilse bile, bundan kastedilenin, suyu is-
raf etmeden yıkamak demek olduğu; ayrıca ayaklarında mest olanın meshet-
mesi, olmayanın yıkaması gerektiği şeklinde anlaşılacağı, çoğunluğun kabul et-
tiği görüştür⁵⁰.

I)

وَكَذَلِكَ نَصْرَفُ الْآيَاتِ وَيَتَقُولُوا نَرَأَيْتَ وَلْتُبَيِّنَ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

"İşte böylece âyetleri geniş geniş açıklıyoruz ki, 'sen ders almışsın' desinler
ve hilen bir toplum için de onu iyice beyân edelim " (En'âm 6/105).

Aşağıda da görüleceği üzere, bu âyetten, kıraat farklılıkları sayesinde başlı-
ca iki mânâ anlaşılmaktadır:

Birincisi: Biz sana, âyetleri türlü türlü, geniş geniş açıklarız, i'câzkâr, güzel
bir nizam ile halden hale devam ettirir, şekilden sekile koyarız. Bir taraftan
nurlar saçar, basiretler açarız; diğer yönden bunlara lâyük olmayan gözlere gös-
termez, karanlıklar içinde bırakırız. Böylece inkarcılar şöyle derler: "Sen ders
almışsın, sen bunu başkalarından öğrenmişsin. Çünkü bu Kur'ân'da tahsile ve
incelemeye dayanan birçok bilgiler vardır. Bunlar, okuma yazma bilmeyen bir
insanın söyleyeceği sözler değildir. Bunlar vahiy ile de olmaz. Sen gizlice ders
almışsın, ehl-i kitab ile, okumuş diğer bazı kimselerle müzâkere etmişsin, bu
bilgileri o şekilde ediniyorsun".

İkinci mânâ olarak da inkarcıların şöyle dediği anlaşılır: "Sen bunları tek-

48 Dâni, *et-Teyşir*, s.98; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II,254.

49 Ateş, *age*, II,477-481.

50 Taberî, *age*, VI,126; Ebû Zür'a, *age*, s. 221; Cessâs, *age*, III,349; Beğavî, *age*, II,16; Zemahşerî, *age*, I, 597; İbnü'l-Arabî, *age*, II,576; İbn Atıyye, *age*, V,47; Râzî, *age*, XI,161; Kurtubî, *age*, VI, 91; Beydâvî, *age*, I, 326; Neseî, *age*, I, 273; İbn Kesîr, *age*, II, 26; Ebussuûd, *Irşâdî'l-Akli's-Selîm*, III, II; Elmalılı, *age*, III,1585.

rar tekrar açıkladın; anlattıkların eskimiş, bayatlamış, zamanı, modası geçmiş, bugün için hükmü kalmamış eski şeylerdir"⁵¹.

Âyette yer alan دَرَسْتُ lâfzının üç türlü kıraati vardır: Nâfi', Âsım, Hamze, Kisâî, Ebû Ca'fer ve Halefû'l-Âşir دَرَسْتُ; İbn Kesîr ve Ebû Amr دَارَسْتُ; İbn Âmir ve Ya'kûb ise دَرَسْتُ şeklinde okumuşlardır⁵².

دَرَسْتُ kıraatına göre mânâ: "Sen ders almışsın"; دَارَسْتُ kıraatına göre, "sen bunu başkalarından (ehl-i kitab'dan) öğrenmişsin"; دَرَسْتُ kıraatına göre ise, "bu senin okuduğun şeylerin zamanı geçmiştir; eskimiş modası geçmiştir", demektir⁵³.

Böylece bu üç kıraat ile, İslâm karşıtlarının, İslâm hakkında o günden bu güne ileri sürdükleri bahane ve iftiralar bir arada görülmüş olmaktadır.

J)

وَأَنْ تَكُونُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعْنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَيْمَةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ

"Eğer andlaşma yaptıktan sonra yeminlerini bozarlar ve dininize saldırırlarsa, o küfür önderleriyle savaşın. Çünkü onların yeminleri yoktur; Belki (böylece) vazgeçerler" (Tevbe 9/12).

Bu âyetteki لَا أَيْمَانَ lâfzını İbn Âmir لَا أَيْمَانَ; diğer Kıraat İmamları ise yukarıda yazıldığı gibi لَا أَيْمَانَ şeklinde okumuşlardır⁵⁴.

لَا أَيْمَانَ kıraatıyla: "Onların yeminleri yoktur (onların yeminlerine itibar edilmez)"; لَا أَيْمَانَ kıraatına göre ise, "onların imanları yoktur", "onlar müslüman değildir" veya "onlara eman yoktur, onlara güvence vermeyin" anlamı çıkar⁵⁵.

İmam Ebû Hanîfe, ilk kıraata dayanarak kâfirin yeminine itibar edilmeyeceği, onun yemininin yemin sayılmayacağı görüşüne varmıştır. İmam Şafiî ise, ilgili âyetin baş tarafını (yeminlerini bozmalarından bahsedilmesini) gözönüne alarak, bunun zıddı görüşü benimsemiştir⁵⁶.

K)

هَذَا كُلُّ نَفْسٍ مَا أَسْلَفَتْ وَرُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلِيَهُمْ الْحَقُّ ...

51 Elmalılı, *age*, III,2020-2021; Ateş, *age*, III,216-217.

52 Dâni, *age*, s.105; İbnü'l-Cezerî, *age*, II,261.

53 Taberî, *age*, VII,305; Zemahşerî, *age*, II, 42; İbn Atıyye, *age*, VI,124; Râzî, *age*, XIII, 135; Beydâvî, *age*, I, 396; Elmalılı, *age*, III, 2020; Ateş, *age*, III,216.

54 Dâni, *age*, s. 117; İbnü'l-Cezerî, *age*, II,278.

55 Taberî, *age*, X, 89; Zemahşerî, *age*, II, 177; Râzî, *age*, XV, 234; Kurtubî, *age*, VIII, 85; Beydâvî, *age*, I, 491; Nesefî, *age*, II, 118; Ebussuûd, *age*, IV, 48; Âlûsî, *age*, X, 60.

56 Râzî, *age* ve yer.

"Orada herkes geçmişte yaptıklarının imtihanını verir (yaptıklarını karşısında bulur). Artık onlar, gerçek sahipleri olan Allah 'a döndürülmüşlerdir..." (Yûnus 10/30).

Âyette bulunan تَبَلُّوا lâfzını Hamze, Kisâî ve Halefü'l-Âşir تَتَلَّوْا ; diğerleri de تَبَلُّوا olarak okumuşlardır⁵⁷.

تَبَلُّوا kıraatına göre: "Herkes geçmişte yaptıklarının imtihanını verir (iyi veya kötü karşılığını, faydasını veya zararını görür)"; تَتَلَّوْا şeklindeki kıraata göre ise, "orada herkes, geçmişte yaptıklarını okur (amel defterini okur)" yahut "herkes daha önce yaptığı amellerine tabi olur, peşinden gider (yani amelleri onu cennete veya cehenneme götürür)" demektir⁵⁸.

Her iki kıraat birlikte mütâlâa edildiğinde, âhirette herkesin amel defterini okuyacağı, dünyada iken yaptıklarının hesabını vereceği; sonuç olarak da bunların mükâfat veya cezasını görmek üzere cennet veya cehenneme gideceği anlaşılmış olur.

L)

وَأَصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ

"Sabret! Senin sabrın da ancak Allah 'in yardımı iledir. Onlardan dolayı kederlenme; kurmakta oldukları tuzaktan dolayı da kaygı duyma" (Nahl 16/127).

Müşriklerin baskılarına karşı dayanılması ve sabredilmesinin gerektiği bildirilen bu âyette geçen فِي ضَيْقٍ lâfzını İbn Kesîr فِي ضَيْقٍ şeklinde; diğerleri de yukarıdaki gibi okumuştur⁵⁹.

Bazıları iki kıraat arasında fark bulunmadığını söylerken, bazıları da fethalı فِي ضَيْقٍ okunuşunun gam, keder ve üzüntü; kesreli فِي ضَيْقٍ kıraatının ise şiddet ve sıkıntı anlamına geldiğini söylemiştir. Ayrıca فِي ضَيْقٍ 'ın kalbdeki darlığı; فِي ضَيْقٍ 'in ise geçim darlığını ifade ettiği de öne sürülmüştür⁶⁰.

Böylece bu iki kıraat sayesinde; müşriklerin maddî ve manevî baskı, şiddet, keder, üzüntü, geçim ve yer darlığı vb. her türlü hile ve davranışlarına karşı kaygılanılmaması gerektiği anlaşılmış olur.

M)

إِنْ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأُولَيْنِ

57 Dâni, *age*, s. 121; İbnü'l-Cezerî, *age*, II, 283.

58 İbn Kuteybe, *age*, s. 196; Taberî, *age*, XI, 112; Zemahşerî, *age*, II, 235; Râzî, *age*, XVII, 85; Beydâvî, *age*, I, 536; Nesefî, *age*, II, 162; Ebu's-Suud, *age*, IV, 140.

59 Dâni, *age*, s. 139; İbnü'l-Cezerî, *age*, II, 305.

60 Ebû Zür'a, *age*, s. 396; Râzî, *age*, XX, 142.

"Bu (davranışımız), evvelkilerin âdetinden başka bir şey değildir" (Şuara 26/137).

Hz. Hûd (as). Âd kavmine gönderilmiş; onlara Allah'ın buyruklarını duyuran bir Elçi olduğunu, tebliğine karşı bir ücret istemediğini, kötü huylarını bırakıp Allah'a itaat etmelerini, aksi takdirde büyük bir günün azabına uğrayacaklarını söylemiş; fakat kavmi ona, boş yere yorulmamasını, atalarının yolundan ayrılmayacaklarını, azaba uğrayacaklarına da inanmadıklarını söylemişler; nihayet Peygamberi yalanladıklarından dolayı helâk edilmişlerdir⁶¹.

Bu âyetteki خُنُّ kelimesini Nâfi', İbn Âmir, Âsım, Hamze ve Halefu'l-Âşir خُنُّ; İbn Kesîr, Ebû Amr, Kisâî, Ebû Ca'fer, Ya'kûb ise خُنُّ şeklinde okumuşlardır⁶².

خُنُّ şeklindeki okuyuşa göre mânâ: "Bu (davranışımız), evvelkilerin âdetinden başka bir şey değildir"; خُنُّ şeklindeki kıraata göre ise, "bu (söylediklerin) evvelkilerin uydurmasından başka bir şey değildir" demektir. Bu kıraati, "biz de bizden öncekiler gibi yaratıldık; bizim yaratılışımız, bizden öncekilerin yaratılışı gibidir; yani onlar gibi yaşarız, onlar gibi biz. de ölürüz ve diriltilemeyiz." şeklinde anlayanlar da vardır⁶³.

Böylece bu iki kıraatla, inkarcı Âd kavminin, Hz. Hûd'a şunları söyledikleri anlaşılır: "Bizim yaşadığımız şu hal, atalarımızın yoludur, onlar böyle yaşamışlardır, biz de onlara uymaktayız. Biz atalarımız gibi yaşar, ölürüz; diriltilecek de değiliz. Senin söylediklerin ise, eskilerin uydurmasından başka bir şey değildir. Onlar da öteden beri hep böyle süslü, yaldızlı uydurma sözler söylemişlerdir."

Görüldüğü gibi, beş kelimelik bir cümle ile, kıraatlar sayesinde çok geniş mânâlar elde edilebilmektedir ki, bu da Kur'an'ın i'caz yönlerinden birisini teşkil etmektedir.

N)

أَوَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَا وَقَالُوا إِنَّا بِكُلِّ كَافِرٍ

"...Daha önce Musa'ya verileni de inkâr etmemişler miydi? 'İki sihir birbirine destek oldu, ve biz hepsini inkâr ediyoruz' dediler" (Kasas 28/48).

سِحْرَانِ kelimesini Âsım, Hamze, Kisâî ve Halefu'l-Âşir yukarıda yazıldığı gibi سِحْرَانِ ; Nâfi' İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb ise

61 Ateş, *age*, VI, 311.

62 Dâni, *age*, s. 166; İbnü'l-Cezerî, *age*, II,335.

63 Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, II, 281; İbn Kuteybe, *age*, s. 319; Taberî, *age*, XIX, 97; Ebû zür'a, *age*,s.518; Beğâvî, *age*, III, 394; Râzî, *age*, XXIV,157; Kurtubî, *age*, XIII,125; Beydâvî, *age*, II,158.

سَاحِرَانِ şeklinde okumuştur⁶⁴.

سِحْرَانِ şeklindeki okuyuşta: "İki sihir birbirine destek oldu" anlamı vardır. Bu iki "sihir"den, Tevrat ve Kur'ân-ı Kerim kastedilmiş olabilir. سَاحِرَانِ şeklindeki okuyuşta ise, "iki sihirbaz birbirine destek oldu" mânâsı vardır. Bu iki sihirbaz iftirası konusunda da, inkarcıların bundan Hz. Musa ve Hz. Harun' u veya Hz. Musa ve Hz. Peygamber'i kastetmiş olabilecekleri söylenmiştir⁶⁵.

Ö)

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ ...

"Muhammed, sizin erkeklerinizden birinin babası değil, fakat Allah'ın Elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur..." (Ahzâb 33/40).

خَاتَمِ kelimesini İmam sim dışındaki diğer dokuz Kıraat İmamı خَاتِمِ şeklinde okumuştur⁶⁶.

خَاتَمِ kıraatına göre: "Peygamberlerin mührüdür"; خَاتِمِ kıraatına göre ise, "peygamberlerin sonuncusudur" demektir⁶⁷.

Merhum Hamdi Yazır bu hususta şöyle demektedir: "Hatim, ism-i fail olup hatim eden, sona erdiren, yahut mühürleyen demektir. Mühür de bir şeyin belgelendirilmesi ve tasdiki için sona basıldığından, hem son mânâsını hem tasdik mânâsını içerir. Şu halde iki kıraet, hâtemünnebiyyîn vasfının iki anlamını ayrı ayrı hatırlatıyor. Yani Muhammed Rasûlüllah hem peygamberleri sona erdiren son Peygamberdir, peygamberlerin sonuncusudur; hem de bütün peygamberleri tasdik eden ve belgeleyen ilâhî bir mühürdür"⁶⁸.

P)

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ

"Mütlakîler gerçekten güvenli bir makamdadır " (Dühân 44/51).

Âyette yer alan مَقَامِ kelimesini Nâfi', Ibn Âmir ve Ebû Ca'fer مَقَامِ; Ibn Kesîr, Ebû Amr, Âsım, Hamze, Kisâî, Ya'kûb ve Halefü'l-Âşir مَقَامِ şeklinde okumuşlardır.⁶⁹ مَقَامِ ikâmet, durmak; مَقَامِ ikâmet yeri demektir.

Şu halde مَقَامِ kıraatına göre: "Müttakîler gerçekten güvenli bir makamda-

64 Dâni, age, s. 172; İbnü'l-Cezerî, age, 11,341.

65 Ferrâ, age, II, 306; Taberî, age, XX, 83; Beğavî, age, III, 448; Zemahşerî, age, III, 184; Kurtubî, age, XIII, 294; Beydâvî, age, II, 218; Ateş, age, VI, 446.

66 Dâni, age, s. 179; İbnü'l-Cezerî, age, II, 348.

67 Ferrâ, age, II,344; Taberî, age, XXII,16; Beğavî, age, III,533; Zemahşerî, age, III,264; Kurtubî, age, XIV, 196; Beydâvî, age, II,274.

68 Elmalılı, age, VI, 3906.

69 Dâni, age, s. 198; İbnü'l-Cezerî, age, II, 371.

dır"; *مُقَامٌ* kıraatına göre ise, "müttakîler gerçekten güvenli bir ikâmettedir (güvenli bir duruştur, güven içinde dururlar) demek olur.

Her iki kıraat sayesinde, onların güvenli bir yerde (cennette), güven içinde bulunacakları anlaşılır.

R)

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السُّيُتَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً مَحْيَاهُمْ
وَمَمَاتِهِمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ

"Yoksa kötülükleri işleyen kimseler, ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini, iman edip iyi ameller işleyen kimseler ile bir mi tutacağımızı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar!" (Câsiye 45/21).

Bu âyetteki *سَوَاءٌ* kelimesini Hafs, Hamze, Kisâî ve Halefü'l-Âşir ; Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Bekr Şu'be, Ebû Ca'fer, Ya'kûb *سَوَاءٌ* şeklinde okumuşlardır.⁷¹

سَوَاءٌ şeklindeki kıraata göre mânâ yukarıdaki gibidir; onlar dünya hayatında müminler gibi yaşasalar yahut onlardan daha müreffeh olsalar bile, âhirette azaba uğrayacaklardır; dünya ve âhiret hayatları aynı olmayacaktır; âhirette müminlerin kavuşacakları nimetleri asla bulamayacaklardır, demek olur.

سَوَاءٌ kıraatına göre mânâ: "Onların hayatları ve ölümleri aynıdır, müsavidir"; yani yaşadıkları gibi ölürler; mümin, imanıyla yaşar, ölür ve dirilir; kâfir, inkârıyla yaşar, ölür ve dirilir. Biri imanının ve salih amelinin mükâfatını görür, diğeri inkârının cezasını çeker, demektir.⁷²

S)

إِنَّ الْمُصَدِّقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُمْضَاهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ

"Sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlara ve Allah'a güzel bir ödünç verenlere, verdiklerinin karşılığı kat kat ödenir ve onlara değerli bir mükâfat vardır" (Hadîd 57/18).

Âyetin başında geçen iki kelimeyi İbn Kesîr ve Ebû Bekr Şu'be *إِنَّ الْمُصَدِّقِينَ* şeklinde; Nâfi', Ebû Amr, İbn Âmir, Hafs, Hamze, Kisâî, Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefü'l-Âşir yukarıda yazıldığı gibi okumuşlardır.⁷³

إِنَّ الْمُصَدِّقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ : "Sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar;

70 Ferrâ, *age*, III, 44; Taberî, *age*, XXV, 135; Nehhâs, *age*, IV, 136; Ebû Zür'a, *age*, s. 657; Zemahşerî, *age*, II, 507; İbnu'l-Cevzî, *age*, VII, 350; Râzî, *age*, XXVII, 253; Kurtubî, *age*, XV, 152.

71 Dâni, *age*, a. yer; İbnü'l-Cezerî, *age*, II, 372.

72 Ferrâ, *age*, III, 47; Taberî, *age*, XXV, 148; Nehhâs, *I'râhî'l-Kur'ân*, IV, 145; Ebû Zür'a, *age*, s. 661; Zemahşerî, *age*, III, 512; İbnu'l-Cevzî, *Zâdî'l-Mesîr*, VII, 361; Râzî, *age*, XXVII, 266; Ateş, *age*, VIII, 337.

73 Dâni, *age* ve yer; İbnü'l-Cezerî, *age* ve yer.

إِنَّ الْمُصَدِّقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ " (Allah'ı ve elçisini) tasdik eden erkekler ve kadınlar" demektir.

Böylece bu iki kıraat ile "Allah'a ve Hz. Peygamber (sav)'e inanıp gönülden tasdik eden ve tasaddukta bulunan erkek ve kadınlar..." şeklinde daha kapsamlı bir mânâ elde edilmektedir.⁷⁴

Ş)

سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ

"Bir isleyen, inecek azabı istedi" (Meâric 70/1).

Tefsirlerde nakledildiğine göre Yüce Allah, müşrikleri azab ile uyarınca, onlardan bazıları, alay olsun diye, "bu azab ne zaman gelecekmiş, kimin başına gelecekmiş? "., gibi sözler sarfediyorlardı. Bir defasında da Nadr b. Haris: "Ey Allah, eğer bu senin tarafından gelmiş hak bir Kitap ise, durma üzerimize gökten taşlar yağdır, yahut daha acıklı bir azab ver!" demişti. Bunun üzerine bu âyetler indirildi⁷⁵.

سَأَلَ kelimesini Nâfi', Ibn Âmir ve Ebû Ca'fer سَأَلَ; Ibn Kesîr, Ebû Amr, Âsım, Hamze, Kisâî, Ya'kûb ve Halefû'l-Âşîr سَأَلَ şeklinde okumuşlardır⁷⁶.

سَأَلَ kıraatına göre mânâ şöyledir: "Bir isteyen inecek azabı istedi." yahut "Bir soran, inecek azabın ne zaman geleceğini sordu". سَأَلَ şeklindeki okuyuşa göre de yukarıdaki mânâlar anlaşılabilir gibi, bir ihtimal olarak "bir akıncı sel, inecek azabı akıttı", yahut "inecek azab seli aktı" yahut "akan bir sel, inecek azab ile aktı" mânâsı da anlaşılabilir. Ayrıca bu "cehennem vadilerinden bir vadi aktı" şeklinde de anlaşılmıştır⁷⁷.

Görüldüğü gibi, âyetler nasıl anlaşılırsa anlaşılın, arada bir çelişki ve zıtlık yoktur; anlam zenginliği vardır.

T)

إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْناً وَأَقْوَمُ قِيلاً

"Şüphesiz gece kalkışı, hem daha etkili, hem de söz (kıraat) bakımından daha sağlamdır (daha etkin, daha samimidir)" (Müzzemmil 73/6).

وَطْناً kelimesini Ebû Amr ve Ibn Âmir وَطْناً; diğerleri وَطْناً okumuştur⁷⁸.

74 Ferrâ, *age*, III, 135; Taberî, *age*, XXVII, 229; Nehhâs, *age*, IV, 360; Zemahşerî, *age*, IV, 64; İbnü'l-Cevzi, *age*, VIII, 169; Râzî, *age*, XXIX, 230; Kurtubî, *age*, XVII, 252.

75 Râzî, *age*, XXX, 121; Elmalılı, *age*, VIII, 5350-5351.

76 Dâni, *age*, s. 214; İbnü'l-Cezerî, *age*, II, 390.

77 Taberî, *age*, XXIX, 69; Nehhâs, *age*, V, 27; Zemahşerî, *age*, IV, 156; Râzî, *age*, XXX, 121; Kurtubî, *age*, XVIII, 278; Âlûsî, *age*, XXIX, 55; Elmalılı, *age*, VIII, 5350; Ateş, *age*, X, 58.

78 Dâni, *age*, s. 216; İbnü'l-Cezerî, *age*, II, 392.

Buna göre **وَلَيْلًا** kıraatıyla; "gece kalkıp ibadet etmek, kalb ve uzuvlar arasındaki uyuma daha elverişlidir, ihlâsa daha uygun, daha samimidir" yorumu elde edilebilir.

وَلَيْلًا kıraatıyla da aynı mânâ anlaşılacakla birlikte, bundan; gece ibadetinin gündüz ibadetine göre daha zor olduğu, dolayısıyla sevabının da daha fazla olacağı anlaşılabilir gibi, gece ibadetinin insan ruhuna daha etkili ve dokunaklı olduğuna da işaret edilmiş olabilir; belki bunların hepsini birlikte düşünmek gerekir⁷⁹.

Ü)

وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٌ

"O (Peygamber), gayb hakkında cimri değildir" (Tekvîr 81/24).

Âyette geçen **بِضَنِينٌ** lâfzını İbn Kesîr, Ebû Amr, Kisâî ve Ruveys **بِظَنِينٌ**; Nâfi', İbn Âmir, Âsım, Hamze, Ebû Ca'fer, Ravh ve Halefü'l-Âşir **بِضَنِينٌ** şeklinde okumuştur⁸⁰.

بِضَنِينٌ şeklindeki kıraata göre mânâ: "O gayb hakkında cimri değildir; gayb bilgilerini esirgemez; Allah'ın vahyettiği hiç bir şeyi gizlemez" demektir, **بِظَنِينٌ** kıraatına göre ise: "O gayb hakkında itham edilemez, gayb hakkında verdiği bilgilerden dolayı suçlanamaz" demek olur⁸¹.

Her iki kıraat sayesinde, Peygamberimize yöneltmesi muhtemel birçok olumsuz tavır ve ithamlara karşı, gereken cevap verilmiş olmaktadır.

V)

لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ

"Siz tabakadan tabakaya bineceksiniz (halden hale geçeceksiniz ve Allah'a döneceksiniz)" (İnşikak 84/19).

Bu âyette yer alan **لَتَرْكَبُنَّ** kelimesini İbn Kesîr, Hamze, Kisâî ve Halefü'l-Âşir bâ'nın fethasıyla **لَتَرْكَبُنَّ** şeklinde; Nâfi', Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Ebû Ca'fer, Ya'kûb ise yukarıdaki gibi okumuştur⁸².

لَتَرْكَبُنَّ kıraatına göre mânâ : "Siz tabakadan tabakaya bineceksiniz (halden hale, milletten millete, asırdan asıra geçeceksiniz ve Allah'a döneceksiniz)";

79 İbn Kuteybe, *age*, s.493; Taberî, *age*, XXIX, 130; Ebû Zür'a, *age*, s.730; Zemahşerî, *age*, IV, 176; Râzî, *age*, XXX, 176; Kurtubî, *age*, XIX, 40; Âlûsî, *age*, XXIX, 105; Elmalılı, *age*, VIII, 5429.

80 Dâni, *age*, s. 220; İbnü'l-Cezerî, *age*, II, 398.

81 İbn Kuteybe, *age*, s. 517; Taberî, *age*, XXX, 81; Nehhâs, *age*, V, 163; Zemahşerî, *age*, IV, 225; İbnü'l-Cevzî, *age*, IX, 44; Râzî, *age*, XXXI, 74; Kurtubî, *age*, XIX, 242; Âlûsî, *age*, XXX, 61; Elmalılı, *age*, VIII, 5622.

82 Dâni, *age*, s.221; İbnü'l-Cezerî, *age*, II,399.

لَقَرَّبْنُ kıraatına göre ise , "sen, tabakadan tabakaya bineceksin" demektir. Bu durumda muhatap, yine insan cinsi olabileceği gibi, Peygamberimiz de olabilir. Buna göre, Peygamberimizin müşriklere galip geleceği, yahut Mi'rac'da göklerle yükseltilmesinin müjdesi olduğu, ya da derece derece mertebesinin yükselteceği mânâları anlaşılabilir. Bu hususta daha başka yorumlar da yapılmıştır⁸³.

Y)

فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ فَكُ رَقَبَةً أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ

"Fakat o sarp yokuşu aşamadı. Sarp yokuş nedir bilir misin? Köle azad etmek veya açlık gününde doyurmaktır" (Beled 90/11-14).

فَكُ رَقَبَةً أَوْ إِطْعَامٌ ifadesini İbn Kesîr, Ebû Amr ve Kisâi فَاكُ رَقَبَةً أَوْ إِطْعَامٌ şeklinde; Nâfi', İbn Âmir, Âsım, Hamze, Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefû'l-Âşir başta yazıldığı gibi okumuşlardır⁸⁴.

فَاكُ رَقَبَةً أَوْ إِطْعَامٌ şeklindeki kıraata göre mânâ yukarıdaki gibidir, ikinci kıraata göre ise: فَالْفَاكُ رَقَبَةً وَلَا إِطْعَامٌ takdirinde olmak üzere mânâ, "fakat o sarp yokuşu aşamadı. (Sarp yokuş nedir bilir misin?). (Yani) köle azad etmedi veya açlık gününde yemek yedirmedi (doyurmadı)" demektir⁸⁵.

Z)

وَأَمْرًا تُهْدِي حَمَالَةَ الْخَطْبِ

"Karısı da, odun hamalı olarak (cehenneme girecek)" (Tebbet 111/4).

Peygamberimiz Mekke'ye gelen yabancıları İslâm'a davet etmek istiyor, fakat Ebû Leheb peşinden gelerek, yabancıları: "Ben bunun amcasıyım, insan akrabasını tanımaz mı? Buna inanmayın, bu mecnundur, yalancısıdır" diyerek, onların inanmalarını engellemeye çalışıyordu⁸⁶. Bir defasında da, Kureyş halkını imana davet için toplayan Peygamberimize hakaret etmişti⁸⁷.

İşte bu sûrede; Ebû Leheb ve (Ümmü Cemil isimli) karısından bahsedilerek, Allah ve Elçisine düşmanlık edip cephe alan kadın erkek hiç kimsenin, asla başarıya ulaşamayacağı ve şiddetli bir azaba duçar olacağı vurgulanmaktadır. Kur'an'da isimleri açıkça zikredilip lanetlenen iki kişi, Ebû Leheb ve karısıdır. Bu durum, onların düşmanca davranışlarının İslâm'a ne kadar zarar verdiğini ve Hz. Peygamber(sav)i ne kadar üzdüğünü gösterir⁸⁸.

83 Bkz: Ebû Zûr'a, age, s.756-757.; Râzî, age, XXXI, 109; Elmalılı, age, VIII, 5679-5683.

84 Dâni, age, s. 223; İbnü'l-Cezcî, age, II, 401.

85 Taberî, age, XXX, 203; Zemahşerî, age, IV, 256; Râzî, age, XXXI, 186; Kurtubî, age, XX, 68; Beydâvî, age, II, 605; Neseî, age, IV, 359; Ebû Hayyân, age, VIII, 476; Âlûsî, age, XXX, 137; Ateş, age, X, 487.

86 İbn Sa'd, Tabakat, I,215; Kurtubî, age, XX,235; İbn Kayyim, Zâdü'l-Meâd, II,56.

87 Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, Sûretü Tebbet, I-3; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 92.

88 Ateş, age, XI, 170; sûre hakkında geniş bilgi için bkz: Çetin, "Tebbet Sûresi", ÇA, IV,305.

حَاة kelimesini İmam Âsım حَاة ; diğer Kıraat İmamları ise حَاة şeklinde okumuşlardır⁸⁹.

a) حَاة الْخَطِيب : "Karısı da odun hamalı olarak (cehenneme girecek)", demektir. Bu kıraatla; Ebû Leheb'in karısı odun hamalı olarak cehenneme girecek; dünyada kocasının küfrüne hizmet ettiğinden dolayı, cehennemde de onun azabına ortak olacak mânâsı anlaşılır. Çünkü küfre hizmet etmek, cehenneme odun taşımak anlamına gelmektedir. Buna göre onun sırtındaki "odun"un da, Ebû Leheb'in kendisi olması düşünülebilir⁹⁰. Ayrıca "odun taşıyıcısı" tabirinde, koğucu, ona buna lâf taşıyan, bozguncu şeklinde mecazi bir anlam da vardır. Bu şekildeki fethalı kıraatta ayrıca kınama anlamı da vardır ki: "Onun karısı da (cehenneme girecek). Yani o odun taşıyıcı karı!", demektir⁹¹.

b) حَاة الْخَطِيب kıraatında حَاة kelimesi, "haber" olarak ötreli okunmuştur. Bu durumda mânâ: "Onun karısı da odun hamalıdır", demektir. Burada tahkîr ve küçümseme anlamı vardır. Çünkü izzet ve şeref içinde yaşamış bir kadının, odun hamallığı yapması, acıklı bir sefalet demektir⁹². Nakledildiğine göre bu kadın, Hz.Peygamber (s.a.s) in geçeceği yol üzerine geceleyin diken dalları bırakarak, ona eziyet etmek istedi. Onun için bu tabirle anılmıştır. Bunun yanında, Peygamber Efendimize zarar vermek için, onun aleyhine koğuculuk ve benzeri işler yaparak rahatsız etmesi de temsîlî olarak böyle ifade edilmiş olabilir⁹³.

SONUÇ

Kur'ân'ın farklı yorumlanmasına sebep olan Kur'ânî özelliklerden birisi de kıraatlarıdır.

Müslümanlara, Kur'ân'ın okunmasında kolaylık sağlamak ve böylece onun, muhtelif kabile ve toplumlar arasında sür'atle yayılmasını temin etmek gayesiyle; bir genişlik, kolaylık ve rahmet olarak tanınan *Yedi Harf* ruhsatına bağlı olarak Kıraatlar ortaya çıkmıştır. Böylece çeşitli lehçelere sahip, okumazma bilmeyen, Kureyş lehçesini telâffuzda güçlük çeken bir çok müslüman, Kur'ân'ı kolaylarına geldiği şekilde okuyabilmişlerdir.

Tarihi gelişim içinde *Kıraat-ı Aşera (On Kıraat)* adıyla tesbit edilip hem kitabî ve hem de şifahî olarak muhafaza edilen ve müslümanlar arasında meşhur

89 Dâni, *age* ve yer; İbnü'l-Cezerî, *age*, II, 404.

90 Elmalı, *age*, IX,6263-6264.

91 Elmalı, *age*, IX,6263.

92 Ebû Zür'a, *age*, s.776-777; Kamhâvî, *age*, s.258-259; Elmalı, *age* ve yer. Elmalı, *age* ve yer.

93 Taberî, *age*, XXX, 338; Zemahşerî, *age*, IV, 297; Râzî, *age*, XXXII, 171; Kurtubî, *age*, XX,240; Beydâvî, *age*, II, 625; Nesefî, *age*, IV, 382; Ebû Hayyân, *age*, VIII, 526; Ebu's-Suud, *age*, IX, 210; Âlûsî, *age*, XXX, 263; Elmalılı, *age*, II, 6263-6264; Ateş, *age*, XI, 167.

olan Kıraatların, Kur'ân'ı anlamada genişlik ve çeşitlilik sağlayan başlıca faktörlerden birisi olduğunu söylemek mümkündür.

Kıraatlarla sağlanan vecihler sebebiyle, Kur'ân daha mûciz ve muhtasar hale gelmiş, belagat ve îcânın doruğuna ulaşmıştır. Böylece her kıraat, bir âyet mertebesinde olmuş; aynı kelime ile değişik mânâlar elde etmek mümkün olmuştur. Bazı müphem kelimeler, kapalı ifadeler, kıraatlar sayesinde vuzuha kavuşmuştur. Aynı şekilde kıraatlar, bazı âyetlerin yorumlanmasında ve bazı hükümlerde çelişki ve zıtlık olmayan değişik anlayışların doğmasına da sebep olmuştur. Böylece hem Kur'ân'ın okunuşunda farklı ve zengin çeşniler ortaya çıkmış; hem de engin ve içiçe mânâlar ifade eden Kur'ân-ı Kerîm'in anlamı daha da zenginleşmiş, çoğalmış ve her devirde ve her seviyedeki insanların her birinin farklı farklı lezzet aldıkları, yararlandıkları ilâhî bir sofra ve hazine olmuştur.

Kıraatlar, Kur'ân'ın gerçek Allah Kelamı olduğunun en büyük delillerinden birini teşkil eder. Çünkü bu kadar çeşitliliğe rağmen, onda tezat ve tenakuz yoktur; aksine her biri, diğerini tasdik eder, birbirini açıklar.

Kıraatlar, Kur'ân'ın muhafazasında müslümanların ne kadar titiz ve gayretli olduklarının da bir göstergesidir. Çünkü müslümanlar, Kitaplarını hareke hareke, harf harf, kelime kelime, âyet âyet, sûre sûre incelemişlerdir. Her bir harfin nasıl okunması gerektiğini, kelimelerin imlâ şeklini ve telâffuzlarını, med ölçülerini, imâle, teshîl, işmâm vb. en ince ayrıntılarına varıncaya kadar tesbit etmişler, bu konuda müstakil yüzlerce eser yazmışlar ve ayrıca şifahî olarak nesilden nesile uygulamalı bir şekilde birbirlerine aktarmışlardır. Her bir asırda binlerce insan sırf bu işle meşgul olmuştur. Şu anda, yeryüzünde aslı bozulmamış bir tek mukaddes kitap var ise, bunun müsebbibi de, Yüce Allah'ın "*Kur'ân'ı biz indirdik biz; onun koruyucusu da elbette biziz!*" (Hicr 15/9) buyruğu tecellîsince, işte yüzyıllardan beri taviz verilmeden yürütülen bu çalışmalardır.

BİBLİYOGRAFYA

- Âlûsî, Ebu'l-Fadl Mahmûd (1270/1854), *Ruhu 'l-Meânî*, Beyrut- ts.
 Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meali*, Ankara-1983
 _____, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, İst.-1988.
 Beğavî, Huseyn b. Mes'ûd (516/1122), *Meâlimü 't-Tenzîl (Tefsîru'l-Beğavî)*, Beyrut-1992, 3. Baskı.
 Beydâvî, Kâdî Nâsıruddîn Ömer (682/1283), *Envâru 't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, İstanbul-1314.
 Buhârî, Muhammed b. İsmail (256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, İst.-1979.
 Bulaç, Ali, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Anlamı*, İstanbul- 1983.
 Cessâs, Ahmed b. Ali (370/981), *Abkâmü'l-Kur'ân*, Kahire-ts, 2. Baskı.
 Çantay, Hasan Basri (1964), *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*, İstanbul-1965, 5. Baskı.
 Dâni, Kbû Amr Osman b. Saîd (444/1053), *el-Mukni'*, Libya-1359.
 _____, *et-Teysîr fı 'l-Kırâati 's-Seb'*, İst.-1930.
 Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as (275/888), *es-Sünen*, Mısır-1952.
 Ebû Hayyân, el-Endelüsî (745/1344), *El-Bahru'l-Muhît*, Beyrut-1983, 2. Baskı.
 Dr. Hatice el-Hadîsî, Bağdat-1977.
 Ebû Şâme, Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî (665/1267), *el-Mürşidü'l-Vecîz*, tah:Tayyar Altıkulaç, Beyrut-1975.
 Ebû Zür'a, Abdurrahman b. Muhammed (H.V.asır), *Hucetü'l-Kırâât*, Beyrut-1974, 2. Baskı.
 Ebussuûd, Muhammed b. Muhammed (982/1574), *İrşâdül-Akli's-Selîm*, Kahire-ts.
 Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Ziyâd (207/822), *Meâni'l-Kur'ân*, Beyrut-1980, 2.Baskı.
 Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb (817/1414), *Besâir Zevi't-Temyîz fı Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, Beyrut-ts.
 Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, trc: M.S. Mutlu, İst.-1966-1969.
 _____, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, trc: M.Sait Mutlu, İst.-1965.
 _____, *Muhtasar Hadis Tarihi*, trc: Kemal Kuşçu, İst.-1967.
 İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh (543/1148), *Abkâmü'l-Kur'ân*, Mısır-1972, 2. Baskı.
 İbn Atıyye, Abdülhakk b. Ğâlib (546/1151), *el-Muharraru'l-Vecîz*, Fas 1979-1991.

- Ibnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec, Abdurrahman b. Ali (597/1200), *Zâdü'l-Mesîr*, Beyrut-1987.
- Ibnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed (833/1429), *en-Neşr fi'l-Kırââtil-Aşr*, Mısır-ts.
- Ibn Kesir, Ebu'l-Fidâ' İsmail (774/1373), *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Mısır-ts.
- Ibn Kuteybe, Abdullah b. Müslim (276/889), *Tefsîru Ğarîbî'l-Kur'ân*, Beyrut-1978.
- Ibn Sa'd, Muhammed (230/844), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut-ts.
- Kamhâvî, Muhammed es-Sâdık, *Talâiul-Beşer*, Kahire-1977.
- Komisyon, *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meali*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara-1993.
- Komisyon, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara-1980, 5. Baskı.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed (671/1272), *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân (Tefsir)*, Mısır-1966, 3. Baskı.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed (450/1058), *en-Nüketü ve'l-Uyûn (Tefsîru T-Mâverdî)*, Beyrut-1992.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc (261/874), *el-Câmiu 's-Sahîh* Beyrut-ts.
- Nehhâs, Ahmed b. Muhammed (338/949), *I'râbü'l-Kur'ân*, Beyrut-1988, 3. Baskı.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb (303/915), *es-Sünen*, Mısır-1964.
- Nesefî, Abdullah b. Ahmed (710/1300), *Medâriku't-Tenzîl*, Mısır-ts.
- Öztürk, Y.Nuri, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, İstanbul-1997.
- Râfîî, Mustafa Sâdık (1937), *I'cüzü'l-Kur'ân*, Beyrut-1973, 9. Baskı.
- Râğîb el-İsfehânî, Huseyn b. Muhammed (502/1108), *el-Müfredât fi Ğarîbî'l-Kur'ân*, Kahire-1961.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer (606/1209), *Mefâtihu'l-Ğayb (et-Tefsîrul-Kebîr)*, Mısır-1938.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, *Tefsîru Âyâti 'l-Ahkâm*, İst.-ts.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman (911/1505), *el-itkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut-1973.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr (310/922), *Câmiu'l-Beyân (Tefsir)*, Mısır-1968, 3.baskı.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ (297/909), *el-Câmiu 's-Sahîh (Sünen)*, Kahire-1962.
- Yazır, Elmalılı Hamdi (1944), *Hak Dini Kur'an Dili*, İst-ts.
- Zemahşerî, Cârullah Mahmûd b. Ömer (538/1143), *el-Keşşâfn Hakâiki't-Tenzîl*, Beyrut-ts.
- Zerkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Mısır-ts.